

DESPLAÇAMENT FORÇAT PER RAONS AMBIENTALS **DE DONES I NENES**

Susana Borràs Pentinat i Beatriz Felipe Pérez

Índex

Introducció: les cuidadores de l'entorn.....	2
Impactes diferencials per la desigualtat de gènere.....	3
El desplaçament ambiental i gènere: migrar essent dones i nenes	5
Com s'ha abordat aquesta realitat en el pla polític i jurídic?	8
Les dones com a agents de canvi: la justícia ambiental de gènere	9
Bibliografia	12

Introducció: les cuidadores de l'entorn

Les dones i nenes contribueixen d'una manera molt important al benestar i al desenvolupament de les seves comunitats i països, així com a al manteniment dels ecosistemes, la diversitat biològica i dels recursos naturals. Per això, abordar la igualtat i l'equitat de gènere és essencial per avançar cap a justícia ambiental, eliminar la pobresa i garantir els drets humans. Això no obstant, els vincles, sovint invisibilitzats, que hi ha entre les dones i el medi ambient, especialment en relació amb la conservació i la gestió del territori, l'aigua i la diversitat biològica, juntament amb les persistents dinàmiques de dominació de poder heteropatriarcal que exclouen les dones dels processos de presa de decisions, han impedit integrar adequadament la perspectiva de gènere en les polítiques i les normes jurídiques de protecció de l'entorn.

Tot i així, les dones i les nenes contribueixen enormement a el benestar i el desenvolupament sostenible de les seves comunitats, així com al manteniment dels ecosistemes, la diversitat biològica i els recursos naturals de la planeta. Especialment, a causa dels rols de gènere establerts i a les expectatives associades als mateixos, les dones i nenes en els països més empobrits són generalment les primeres a respondre a la gestió i manteniment de la riquesa ambiental que les envolta. Des de recollir aigua per cuinar i netejar, utilitzar la terra per a la ramaderia i l'agricultura, buscar aliments en els rius i esculls o recollir llenya, les dones arreu del planeta utilitzen i interactuen amb els recursos naturals i els ecosistemes diàriament.

Aquest important paper que exerceixen les dones en la cura social i ambiental es posa especialment de manifest quan són elles les que més pateixen les conseqüències de la deterioració ambiental. Quan la major degradació ambiental condiona les bases d'una supervivència digna, llavors és quan s'afegeix una altra capa de vulnerabilització i de fragilització, la de ser dona o nena migrant.

En aquest ordre d'idees, el present anàlisi es centra en la realitat de moltes dones i nenes migrants que es veuen forçades a abandonar les seves llars per la degradació ambiental en contextos de profunda desigualtat. En aquest sentit, es produeix una clara intersecció entre migració, classe i gènere, incrementant els graus de desprotecció i discriminació. Amb aquesta finalitat, s'examina, en primer lloc, la situació de les dones i nenes i les desigualtats econòmiques, socials i culturals que enfronten i que predeterminen la seva situació davant episodis de degradació ambiental i que les

exposa a patir les conseqüències diferencials d'aquestes desigualtats. Per això, en segon lloc, s'analitza com davant canvis progressius o sobtats en el medi ambient no són neutrals i indiferents al gènere i impulsen la mobilitat de les dones i nenes, afegint noves circumstàncies i contextos afegits de dificultats per a les dones i nenes migrants.

Tot i aquesta realitat, les respostes polítiques i jurídiques no atenen aquesta desigualtat de gènere, ni en les seves causes ni en les seves conseqüències, fruit en gran mesura de la limitada participació de les dones en els processos de presa de decisió. Més enllà de visibilitzar aquestes situacions de desigualtat i injustícia, que victimitzen encara més per raó de gènere, aquest informe finalitza posant valor el paper important que tenen les dones i nenes, especialment de el Sud Global, en la protecció i defensa dels drets humans i el medi ambient.

Impactes diferencials per la desigualtat de gènere

Els rols de gènere i la resposta de les dones a les crisis ambiental global estan condicionats per les expectatives socials, comunitàries. Internalitzades i diferenciades no només depenent de gènere, sinó basades en altres identificadors socials, com l'edat, la localització, les dependències, la classe, l'orientació sexual i la identitat religiosa. Les estructures i relacions de poder donen lloc a una major vulnerabilitat davant els fenòmens climàtics extrems i els desastres, relacionats o no amb el canvi climàtic.

Per això, cal fer un anàlisi interseccional, que posi en diàleg el gènere amb altres eixos de desigualtat que són de gran rellevància per abordar les vulneracions de drets associades a la crisi ambiental global, com, per exemple, la geografia, la raça, la classe i la dicotomia entre allò urbà i allò rural. Les dones i nenes constitueixen més de la meitat de la població mundial i, per tant, també la meitat del seu potencial, però, també són la majoria que viu en la pobresa extrema.

La degradació ambiental i els impactes climàtics, si bé afecten tota la població, les dones i nenes pateixen unes conseqüències diferencials precisament per les limitacions imposades pels rols de gènere així com per la seva vincle amb els ecosistemes i la biodiversitat, la degradació les fa ser les primeres a sentir els efectes quan han de recórrer distàncies cada vegada més llargues per trobar el que necessiten per alimentar la seva família, afectant particularment a la seva salut durant l'embaràs i la maternitat.

Freqüentment, les dones i les nenes són les últimes en menjar o a ser rescatades; s'enfronten a més riscos de salut i seguretat quan els sistemes d'aigua i sanejament es veuen compromesos i assumeixen una major càrrega de treball domèstic i de cura quan deixa d'haver recursos o quan l'accés als mateixos es dificulta en contextos de crisi. Les dones i les nenes solen tenir una responsabilitat desigual i exigent en la cura de la infància, de les persones grans i malaltes. Això, en contextos de crisi, com poden ser les ocorregudes després d'un desastre, pot fer que s'enfrontin a una forta càrrega psicològica.

Així, les necessitats de les dones i nenes, en un context de degradació ambiental, es magnifiquen per les desigualtats derivades de normes socials i culturals discriminatòries, que els impedeixen tenir igual accés a serveis financers, infraestructures, plens serveis de salut, inclosos els drets sexuals i reproductius, a l'abastament d'aigua, a posseir terres i altres actius i de gaudir d'un entorn segur en el qual aprendre i aplicar els seus coneixements i habilitats sense que puguin rebre igual remuneració per la mateixa feina i sense poder participar activament en la presa de decisions i assumir papers de lideratge en la vida pública.

En aquesta línia, d'acord amb l'informe "Gènere i canvi climàtic. Un diagnòstic de situació"¹ en el cas específic del canvi climàtic, encara que extrapolable a altres impactes de caràcter ambiental, és important tenir en compte que:

- Arran de la construcció social del paper de les dones, més associades a l'espai domèstic i a la cura de la família, aquestes resulten més vulnerables en relació als impactes del canvi climàtic, sobretot en els nivells socioeconòmics més baixos.
- Dones i homes contribueixen de manera diferent a originar les causes del canvi climàtic. És a dir, les empremtes ecològiques individuals són un resultat d'una distribució de rols de gènere, de responsabilitats i d'identitats específiques.
- Dones i homes tenen diferents actituds i diferent participació pel que fa a les respostes davant el canvi climàtic. A través de diferents rols dins de la societat resulten actituds diferents davant les polítiques existents, la participació en la presa de decisions i en la implicació a l'hora de posar en marxa solucions. Fins i

¹ *Gènere i canvi climàtic. Un diagnòstic de situació*, ED2RED, 2020. Consultat a: https://www.inmujeres.gob.es/disenov/novedades/Informe_GeneroyCambioClimatico2020.pdf

tot les polítiques adoptades poden afectar i ajudar de diferent manera a les dones i als homes si no es contempla la dimensió de gènere.

El desplaçament ambiental i gènere: migrar essent dones i nenes

L'any 2020 ha estat el més càlid registrat a la península Ibèrica des de 1961², igualant les temperatures de 2016. Al maig de 2021, a més, la concentració mitjana mensual de diòxid de carboni a l'atmosfera va arribar al seu màxim històric: 419 ppm. Com veiem, l'augment de la concentració de gasos d'efecte hivernacle comporta l'increment de la temperatura atmosfèrica, el que comporta importants canvis a la resta de components de sistema climàtic, com és l'elevació de la temperatura dels oceans, canvis en els patrons de les pluges, onades de calor, etc. Aquest canvi climàtic a causa de les activitats humanes es superposa a altres crisis globals, com la de la biodiversitat o la de l'aigua, i a altres activitats humanes que, directament o indirectament, també influeixen en la vida de les persones i les despullen dels seus territoris.

D'acord amb les dades de l'informe de 2021³ *Internal Displacement Monitoring Centre* (IDMC) el 2020 es van produir més de 40,5 milions de nous desplaçaments interns a 149 països i territoris. D'aquests, el 75% van estar desencadenats per desastres com inundacions, tempestes, terratrèmols, incendis, sequeres i erupcions volcàniques. Tot i les restriccions a la mobilitat imposades per fer front a la COVID-19, aquest any es van superar les xifres de desplaçament intern mai registrades pel IDMC.

Les conseqüències més greus de les modificacions ambientals que contribueixen al moviment forçat de persones es produeixen principalment en les regions empobrides del planeta. En aquestes regions, a més, els que pateixen els pitjors efectes de les desigualtats són especialment les dones i nenes, que s'exposen a factors addicionals de vulnerabilitat a l'enfrontar-se no només les repercussions de la degradació ambiental i climàtica, sinó també a les conseqüències de la fragilització ecosocial que les exposa i les inferioritza. Els impactes negatius dels desplaçament induïts per la vulneració de drets ambientals també es veuen agreujats per grups marginats, incloses les persones amb discapacitat, les persones migrants en situació irregular, les persones LGBTI+ i les

² Font: AEMET

http://www.aemet.es/documentos/es/serviciosclimaticos/vigilancia_clima/resumenes_climat/anuales/resumenes_clim_2020.pdf

³ Font: IDMC <https://www.internal-displacement.org/global-report/grid2021/>

persones ancianes, per les seves vulnerabilitats particulars que incrementa el risc de patir violència i exclusió social.

En els processos de mobilitat humana forçada per vulneració de drets ambientals, la materialització de les expectatives associades als rols de gènere influeixen també en les vivències de les dones i nenes. Com es comentava en l'informe "Perspectiva de gènere en les migracions climàtiques", "les dones i nenes migrants, independentment de les causes, s'enfronten a diferents formes de la violència masclista al llarg de tot el procés migratori" (Felipe Pérez, 2019).

Les normes culturals, els rols de gènere i les polítiques migratòries també poden limitar la capacitat de les persones per migrar: en algunes regions i depenent del context específic, és més probable que les dones migrin, mentre que en altres regions, són els homes els que normalment es traslladen. Les dones, en general, solen tenir menys control que els homes sobre la decisió de migrar (quan, on, com, quant de temps, etc.). Així mateix, les parelles dels homes migrants han informat d'un augment de la càrrega de treball i han sentit menys suport com a resultat de l'absència de l'home a la llar. A més, sovint s'enfronten a discriminació per liderar una llar en solitari durant l'absència de la seva parella. Massa sovint, les dones assumeixen els rols masculins tradicionals, però sense obtenir els mateixos drets, com, per exemple, la participació en la gestió dels recursos naturals. Totes aquestes tasques redueixen l'accés de les dones a obtenir un treball remunerat o l'escolarització de les nenes.

Les dones desplaçades per desastres i els efectes adversos del canvi climàtic també s'enfronten un major risc de violència de gènere, inclosa la violència domèstica, el matrimoni forçat i el tràfic de persones amb finalitats d'explotació sexual. D'acord amb l'informe de la Unió Internacional per a la Conservació de la Naturalesa, titulat "*Vincles entre la violència de gènere i el medi ambient, la desocupació masculina i la pobresa*"⁴ hi ha evidències que les conseqüències de la crisi ambiental influeixen en la violència de gènere.

D'acord amb l'estudi "*Advancing gender equality in environmental migration and disaster displacement in the Caribbean*"⁵ a Dominica, les dones i les nenes es van enfrontar a

⁴ UICN 2020, <https://portals.iucn.org/library/efiles/documents/2020-002-Es.pdf>

⁵ UN ECLAC, <https://www.cepal.org/en/publications/46737-advancing-gender-equality-environmental-migration-and-disaster-displacement>

diverses amenaces en els refugis temporals després de l'impacte de l'huracà Maria que s'atribueixen a la manca de mesures i disposicions sensibles al gènere (Bleeker, 2021). El compliment dels Estàndards Esfera⁶ en els albergs d'emergència al Carib és sovint inadequat i els albergs no solen dissenyar-se tenint en compte el gènere, cosa que afecta la seguretat i protecció de dones i nenes.

En trànsit migratori, les dones i nenes, que fugen de les conseqüències de la degradació ambiental, s'enfronten a una situació de permanent inseguretat i violència, que es replica a totes elles, amb independència dels motius que van induir a estar en moviment: el trànsit i el tràfic de dones i nenes.

En els camps de persones desplaçades o albergs temporals, utilitzats sovint després d'un desastre, les vivències de les dones també són diferenciades. Massa sovint, les necessitats específiques de les dones i les nenes (embaràs, lactància, menstruació, etc.) no es fan amb la mateixa urgència que qüestions com l'habitatge, l'aigua i l'ajuda alimentària. Aquestes condicions sovint fan que les dones pateixin ansietat i estrès. A més, les dones i les nenes i nens són més vulnerables als atacs i abusos, sobretot després del vespre, quan necessiten fer servir les latrines de les instal·lacions comunals dels campaments.

En l'etapa posterior a la migració, en el nou lloc, la integració també és viscuda de manera diferent per les dones en funció de diversos factors, entre els quals es troben la seva inclusió en el mercat laboral i l'impacte de la migració en el seu estatus. Tot i que l'augment de l'ocupació de les dones en el lloc d'arribada pot provocar un canvi dels rols de gènere dins de la llar, això no sempre es tradueix en una major igualtat dins d'aquesta, ja que les dones poden trobar-se fàcilment amb diversos treballs (fora i dins de la llar), precàriament pagats o directament no remunerats. Així es produeix un rebuig i una criminalització de la dona migrant, principalment per factors com la feminització de la pobresa, el racisme institucional, la xenofòbia i l'aporofòbia.

⁶ Les directius humanitàries més utilitzades per orientar la planificació i gestió de refugis amb perspectiva de gènere, Font: www.acnur.org/fileadmin/Documentos/Publicaciones/2011/8206.pdf?view=1

Com s'ha abordat aquesta realitat en el pla polític i jurídic?

A partir de la dècada dels 80 la perspectiva de gènere comença a influir en les polítiques de desenvolupament i els programes d'intervenció a nivell mundial, trobant la seva afirmació en la Declaració de Rio de Janeiro de 1992. En efecte, la Conferència de les Nacions Unides sobre Medi Ambient i desenvolupament (CNUMAD) va suposar un important avanç en el reconeixement de les contribucions de les dones i la seva plena participació en un desenvolupament sostenible.

A partir de l'adopció de la CNUMAD es va establir el concepte de desenvolupament sostenible, el qual es defineix com el "*desenvolupament que satisfà les necessitats de present sense comprometre la capacitat de les generacions futures per satisfer les seves pròpies necessitats*". Si bé aquest concepte comprèn tant les necessitats de les dones com les dels homes, l'equitat intrageneracional no es pot aconseguir ni es pot assumir la responsabilitat de transmetre un món més equitatiu a les generacions venidores sense abordar les relacions de gènere subjacents a la iniquitat imperant. A partir d'aquesta constatació, el Principi 20 de la Declaració de Rio de Janeiro sobre el Medi Ambient i el Desenvolupament i el capítol 24 titulat "*Acció mundial de les dones cap a un desenvolupament sostenible i equitatiu*" de l'Agenda 21 es compromet a enfortir la posició de les dones. En concret, el Principi 20 sobre el qual es basa el present estudi estableix que:

"Les dones tenen un paper fonamental en l'ordenació de l'entorn i en el desenvolupament. És, per tant, imprescindible comptar amb la seva plena participació per aconseguir un desenvolupament sostenible".

Malgrat aquests pronunciaments, els marcs jurídics de protecció de l'entorn no contemplen adequadament la situació diferencial de les dones davant els contextos de degradació ambiental. En gran mesura això es deu a la manca de participació de les dones, al menys de forma paritària i representant la pluridiversitat, especialment del Sud global, en els fòrums de presa de decisió nacionals i internacionals.

En el cas concret dels desplaçaments associats a la vulneració de drets ambientals, el buit jurídic persistent també té repercussions específiques per a les dones i les nenes. La inexistència d'instruments específics de protecció per a aquestes persones, juntament amb la limitada aplicació dels que existeixen i que haurien d'implementar, sumat a l'escassetat de vies migratòries segures i dignes, comporta que les dones en

situacions de desplaçament ambiental es vegin totalment desprotegides i que, per això, s'enfrontin a riscos com el tràfic de persones amb fins d'explotació sexual.

En aquest sentit, hi ha evidències que a Bangladesh, per exemple, algunes dones afectades pels impactes dels desastres i el canvi climàtic, en la seva fugida cap a altres regions de país i cap a l'Índia, han estat venudes com a esposes o han estat víctimes de el tràfic de persones amb fins d'explotació sexual, ja que no han rebut cap tipus de protecció ni interna, ni internacional (Ramachandran, 2005).

Les dones i nenes migrants són doblement invisibilitats i, per tant, doblement desprotegides. Tot i que, segons ONU Dones, les dones representen gairebé la meitat dels 244 milions de migrants i la meitat dels 19,6 milions de persones refugiades de el món. Segons l'últim Informe Mundial del Tràfic de Persones amb finalitat d'Explotació Sexual de 2020, la representació femenina s'ha anat incrementant de manera que de cada deu víctimes detectades a nivell mundial, unes cinc són dones adultes i dos són nenes⁷.

En aquest sentit, cal una actualització dels marcs normatius i de les polítiques migratòries i de cooperació per incloure les migracions ambientals des d'una perspectiva de gènere i incloent el delictes de tràfic en l'àmbit dels drets humans, per tal d'incorporar adequadament el grau de vulnerabilitat en què es veuen immerses les dones des del mateix moment en què abandonen el seu lloc d'origen i així procurar la seguretat i protecció necessàries.

Les dones com a agents de canvi: la justícia ambiental de gènere

Les mateixes injustes estructures de poder que han fet que les dones s'ocupin de les cures de les persones i de l'entorn, també han induït que hagin adquirit, generació rere generació, uns coneixements importantíssims, sovint infravalorats i que el seu paper com a lidereses resulti vital en el context de crisi ambiental global dels nostres temps.

Com expliquen Marta Pascual Rodríguez i Yayo Herrero López:

"L'aportació de les dones al manteniment de la vida va més enllà de l'espai domèstic. En molts llocs del món al llarg de la història, part de la producció per a

⁷ UNODC, Informe Mundial de la Trata de Personas de 2020. Font:
https://www.unodc.org/documents/data-and-analysis/tip/2021/GLOTIP_2020_15jan_web.pdf

la subsistència ha depès d'elles. S'han ocupat de mantenir la productivitat en els terrenys comunals, han organitzat la vida comunitària i els sistemes de protecció social davant l'abandonament o l'orfanat, i han defensat la seva terra i la supervivència de les seves famílies i la seva comunitat. Les dones han tingut i tenen un paper protagonista en moviments de defensa del territori, en lluites pacifistes, en moviments de barri. Si els recursos naturals es degraden o es veuen amenaçats, sovint trobem a grups de dones organitzats en defensa seva. Són protagonistes de moltes de les pràctiques de "l'ecologisme dels pobres"⁸

El paper de les dones en diferents estratègies d'adaptació al canvi climàtic, així com en la defensa de l'entorn i del territori i en els processos de desplaçament per vulneració de drets ambientals és essencial. Pel que fa a el paper de les dones en les estratègies d'adaptació al canvi climàtic, l'informe "Mujeres de los Páramos" recopila reeixides experiències d'adaptació al canvi climàtic a Colòmbia, Equador i Perú (Hildahl, 2017).

En relació amb les dones defensores de la terra i de l'entorn, aquestes sovint paguen un alt preu per les seves resistències, com reconeixen des de l'Alt Comissionat de les Nacions Unides per als Drets Humans: "*a l'igual que tots els defensors dels drets humans, les dones corren riscos, com el de ser assassinades, sancionades, intimidades o agredides. No obstant això, també s'enfronten a l'amenaça afegida de la violència per motius de gènere, inclosa la violència sexual, que pot comportar perjudicis socials addicionals, com l'estigmatització i la discriminació*" (ACNUDH, 2019). L'organització Global Witness va documentar 212 assassinats a persones defensores el medi ambient al llarg de l'any 2019 (Global Witness, 2020). Aquesta xifra representa el nombre més alt de morts en un sol any fins a la data i, encara que la majoria van ser homes, és important ressaltar que aquests números no estan visibilitzant les agressions, més enllà dels assassinats, a les quals estan exposades les dones de manera diferencial.

En relació amb els casos concrets de desplaçament per vulneració de drets ambientals, després dels efectes de l'huracà Haiyan a Filipines el 2013, les dones van liderar la gestió dels camps o els albergs temporals, la qual cosa va comportar una gestió més sostenible dels mateixos. Al Pacífic, concretament a Carteret, unes illes d'escassa elevació que s'estan veient afectades per l'elevació del nivell de la mar i per altres conseqüències de la crisi ambiental global, les lidereses han tingut un paper essencial

⁸ Pascual Rodríguez i Herrero López, 2010, pàg. 3

a l'hora d'assegurar que les comunitats tinguin suport econòmic a la seva nova llar després de les reubicacions.

Aquest paper tan important que tenen les dones en la defensa ambiental, contrasta amb la seva falta o escassa responsabilitat en generar dany ambiental. Això fa més rellevant que mai la importància de visibilitzar el concepte de justícia ambiental des d'una perspectiva de gènere. Així, per tal d'abordar adequadament els desplaçaments forçats per raons ambientals cal incorporar la visió ecofeminista que permet fomentar no només la igualtat de gènere i l'apoderament de les dones i nenes, sinó també l'adopció de polítiques efectives per a millorar la protecció ambiental, reduir la pobresa i assegurar la realització dels Objectius de Desenvolupament Sostenible.

Bibliografia

ACNUDH (2019). Estudi analític sobre una acció climàtica que respongui a les qüestions de gènere per al gaudi ple i efectiu dels drets de la dona. Resolució A / HCR / 41/26. Disponible a: <https://undocs.org/pdf?symbol=es/A/HRC/41/26>

Bleeker, A., Escribano, P., Gonzales, C., Liberati, C., Mawby, B. (2021). *Advancing gender equality in environmental migration and disaster displacement in the Caribbean*. Santiago: Economic Commission for Latin America and the Caribbean. Disponible a: https://repositorio.cepal.org/bitstream/handle/11362/46737/1/S2000992_en.pdf

Felipe Pérez, B. (2019). *Perspectiva de gènere en les migracions climàtiques*. Madrid: ECODES. Disponible a: https://migracionesclimaticas.org/wp-content/uploads/2019/11/Informe_ECODES_MC_Perspectiva_de_g%C3%A9nero_en_las_migraciones_clim%C3%A1ticas.pdf

Global Witness (2020). Defensar el demà. Crisi climàtica i amenaces contra les persones defensores de la terra i de l'entorn. Disponible a: www.globalwitness.org/es/defending-tomorrow-es/

Hildahl, K., Rodríguez, M., Armero-Estrada, M., Trujillo, M., Van der Hammen, M., Sánchez, D. Pérez, C., Pilco, P., POATS, S. i Aguirre, D. (2017). *Dones dels erms. Experiències d'adaptació a l'canvi climàtic i conservació a Colòmbia, Equador i Perú*. Quito: Unió Internacional per a la Conservació de la Naturalesa.

IDMC (2021). *Global Report on Internal Displacement 2021*. Ginebra: Internal Displacement Monitoring Centre.

Pascual Rodríguez, M. i Herrero López, I. (2010). Ecofeminisme, una proposta per repensar el present i el futur. Butlletí ECOS nº 10 (CIP-Ecosocial), de gener-març 2010, pàg. 3. Disponible a: www.miteco.gob.es/es/ceneam/articulos-de-opinion/2010_06pascualyherrero_tcm30-163649.pdf

Ramachandran, S. (2005). *Indifference, impotence and intolerance: transnational bangladeshis in Índia. Global Migration Perspectives* . Ginebra: Global Commission on International Migration.

Red2Red, Gènere i Canvi Climàtic. Un diagnòstic de situació, Catàleg de publicacions de l'Administració General de l'Estat, 2020. Disponible a: https://www.inmujeres.gob.es/disenov/novedades/Informe_GeneroyCambioClimatico2020.pdf

UICN (2020). *Vincles entre la violència de gènere i el medi ambient*. Suïssa: Unió Internacional per a la Conservació de la Naturalesa. Disponible a: <https://portals.iucn.org/library/node/49098>